

УДК 65. 012

Кравченко О. В.,*кандидат економічних наук, доцент ДНВЗ "УАБС НБУ"*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В БАНКАХ

У статті досліджено методологічні засади системи внутрішнього контролю в банках, проаналізовано діючу нормативну базу, розглянуто основні етапи здійснення, наведено можливі напрямки вдосконалення.

Ключові слова: внутрішній контроль, система нагляду, нормативне регулювання.

В статье исследованы методологические основы системы внутреннего контроля в банках, проанализирована действующая нормативная база, рассмотрены основные этапы осуществления, приведены возможные направления совершенствования.

Ключевые слова: внутренний контроль, система надзора, нормативное регулирование.

In the article the methodological foundations of Systems of internal controls at banks, analyzed the existing legal framework, the main stages of implementation, some possible directions for improvement.

Key words: internal control, supervision, legal regulation.

Постановка проблеми. Дестабілізація економіки, ослаблення стійкості банківської системи вимагають певного посилення контролю за діяльністю банків. За даними НБУ в Україні за станом на 01. 02. 11 р. кількість зареєстрованих банків – 195, ліцензію на здійснення банківських операцій мали 176 банків. У стадії ліквідації перебуває 18 банків (17 – за рішенням НБУ, 1 – за рішенням суду) [3].

Для забезпечення надійності, законності, ефективності, безпеки банківських операцій і діяльності кожен банк повинен мати внутрішній механізм, який захищає від потенційних помилок, втрат і різних порушень. Таким механізмом виступає внутрішній контроль. Проблема створення ефективного механізму внутрішньобанківського контролю є однією з найбільш значущих для самого банку і для функціонування фінансової інфраструктури в цілому. Серед багатьох чинників банківських криз провідне місце займає саме неефективний банківський менеджмент, у тому числі й у сфері внутрішнього контролю.

Удосконалення методів проведення внутрішнього контролю та нагляда-

дових процедур з метою забезпечення стабільності банківської системи залишається сьогодні пріоритетним напрямком.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти вивчення окремих видів контролю, а також питання організації та функціонування системи внутрішнього контролю є актуальними для багатьох учених. Окресленим проблемам присвячено праці таких вчених, як: Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, А. М. Герасимович, Н. І. Дорош, Г. Г. Кірейцев, Л. В. Нападовська, Н. П. Шульга, Б. Ф. Усач та ін. Разом з тим, віддаючи належне проведеним дослідженням у цій області, слід зазначити, що залишається дискусійним питання щодо головних напрямів вдосконалення внутрішнього контролю банку як найважливішої умови підтримки стабільності банківської системи.

Мета і завдання дослідження. Метою є обґрунтування методологічних засад побудови системи внутрішнього контролю в банках. Завданнями є дослідження нормативного забезпечення, основних етапів, проблем функціонування; визначення можливих напрямків удосконалення з метою підвищення ефективності системи внутрішнього контролю.

Виклад основного матеріалу. Система внутрішнього контролю відноситься до найважливіших елементів операційної та управлінської структури банку. Внутрішній контроль, будучи функцією управління, виступає засобом двостороннього зв'язку між об'єктами управління і органом управління, інформуючи про дійсний стан об'єкта і фактичне виконання управлінських рішень. Основною його метою є об'єктивне вивчення фактичного стану справ у суб'єкта господарювання, виявлення та попередження тих факторів і умов, що негативно впливають на виконання прийнятих рішень і досягнення поставленої мети.

Адекватна система внутрішнього контролю є засобом зміцнення корпоративного управління в банках. Безпосередньо сам внутрішній контроль є найважливішим компонентом як системи нагляду з боку органів, що регулюють банківську діяльність, так і внутрішніх управлінських систем банків.

Законодавством України встановлено низку норм, що регулюють питання внутрішнього контролю в банках.

У Положенні № 114 зазначено, що внутрішній контроль в банку – це сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, що передається керівництву банку, дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні мети, яка поставлена в стратегічних та інших планах банку [6].

Постановою № 361 НБУ визначає організацію та функціонування систем управління ризиками (ризик-менеджмент). Так, ефективний ризик-ме-

неджмент включає: систему управління; систему ідентифікації і вимірювання; систему супроводження (моніторингу та контролю) [2].

Стаття 16 Закону України "Про банки і банківську діяльність" встановлює, що статут банку обов'язково повинен містити інформацію про органи внутрішнього аудиту банку; ст. 37 визначає, що органом контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку; ст. 45 містить функції служби внутрішнього аудиту, яка є органом оперативного контролю спостережної ради банку [4].

Інші нормативно-правові акти, які регулюють діяльність банків в Україні, не містять інформації стосовно принципів функціонування системи внутрішнього контролю, визначення її ефективності. Отже, можна констатувати недостатність системності та визначеності внутрішнього контролю в нормативно-правовому полі України.

Основним міжнародним документом у цій галузі є Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду. Принципом 17 Рекомендацій закріплено, що органи нагляду мають пересвідчитися в наявності в банках систем внутрішнього контролю, що є адекватними їх розміру та складності діяльності. Вони повинні включати чіткі механізми делегування повноважень і відповідальності; відокремлення функцій, пов'язаних із прийняттям банком на себе зобов'язань, виплатою його коштів та обліком його активів і зобов'язань; вивірку цих процесів; захист активів банку та відповідні незалежні функції внутрішнього аудиту і перевірки відповідності встановленим вимогам для визначення дотримання цих процедур контролю, а також чинних законів і нормативно-правових актів [1].

Сьогодні спостерігається посилення нагляду за результатами впровадження банками процедур внутрішнього контролю.

Статтею 69 Закону України "Про НБУ" регламентовано, що Національний банк контролює діяльність своїх структурних підрозділів шляхом проведення внутрішнього аудиту, який здійснюється ревізійним управлінням Національного банку [5].

Таким чином, НБУ здійснює нагляд за станом внутрішнього контролю в банках. Банки надають звіти про стан внутрішнього контролю НБУ; інформація про роботу служби внутрішнього аудиту банку має включатися до пояснювальної записки банку, включеної до річної фінансової звітності.

Складовими системи внутрішнього контролю є об'єкти та суб'єкти контролю, контрольні дії. До об'єктів належать: активи, стан їх використання; власний капітал, зобов'язання, доходи, витрати та фінансові результати; система бухгалтерського обліку та система управління банком; фінансова та не фінансова інформація; ресурси банку; процеси, що відбуваються в банку; види діяльності.

На практиці питаннями внутрішнього контролю в банку займається спостережна рада, правління, кредитний комітет, ревізійна комісія, служба внутрішнього аудиту.

Здійснення внутрішньогосподарського контролю передбачає цілеспрямоване та скоординоване проведення певних дій з визначенням оцінки його якості та ефективності. Через застосування відповідних методів до конкретного об'єкта він дозволяє встановлювати ступінь задоволення побажань (вимог, інтересів) суб'єкта контролю шляхом порівняння фактичної інформації зі стандартами і нормами, враховуючи пріоритетність ціннісних побажань цього суб'єкта, дозволяючи суб'єктові контролю оцінювати відхилення у діяльності об'єкта контролю від власних вимог, і тим самим впливати на цей об'єкт для досягнення цілей.

Контроль здійснюється безперервно, внаслідок чого реалізується протягом всієї управлінської діяльності, включаючи її завершальний етап.

Попередній контроль передбачає розробку норм, нормативів, стандартів, критеріїв; визначення завдань для виконавців; формування системи винагород, оплати праці та матеріального заохочення за заздалегідь встановленими показниками; встановлення вимог до працівників та ін.

На етапі поточного контролю відбуваються вимірювання та оцінка фактичних результатів, досягнуті результати порівнюються зі встановленими нормами, а також оцінюється вклад кожного з їх виконавців.

При наступному контролі оцінюються якість і кількість виконаних робіт; встановлюються особи, винні у порушеннях, мотиви та цілі їх дій; визначаються заходи щодо заохочення або покарання – залежно від своїх трудових результатів працівник здобуває визнання, одержує винагороду або несе інше покарання.

Завершальний етап контролю здійснюється після виконання робіт та полягає у зіставленні отриманих результатів з очікуваними. За його результатами працівники отримують винагороди, окреслюється коло проблем, які в майбутньому можуть завадити ефективній роботі банку.

Доцільним, на наш погляд, для перерахованих етапів є визначення переліку форм звітності внутрішнього контролю.

Ефективність залежить від об'єктивності формування критеріїв контролю, своєчасного та якісного доведення їх до працівників, забезпечення двостороннього спілкування між працівниками органів контролю та особами, діяльність яких контролюється, мобільності, надійності та гнучкості контрольних операцій. Цьому сприяють, зокрема, встановлення як прямого, так і зворотного зв'язку між контролем і мотивацією, уникнення надмірного контролю, встановлення реальних стандартів.

Сьогодні ж роль внутрішнього контролю в більшості банків обмежується перевіркою повноти і точності фінансової інформації, дотримання законодавчих норм, внутрішньої документації та виконання процедури управління ризиками.

Безпосередньо система контролю в банках стикається з двома групами проблем: методичного і організаційного характеру. Перша група, пов'язана з відсутністю чіткої методологічної бази, яка визначала б кон-

кретні цілі та завдання функціонування системи внутрішнього контролю, її елементи і їх призначення. Крім того, не розроблені спеціальні оціночні показники ефективності внутрішнього контролю як у рамках комплексних та окремих перевірок, так і загальних показників роботи відділу внутрішнього контролю банку. Вважаємо, що, вирішуючи це питання, слід визначитись з методологією оцінки результативності контролю за системою певних критеріїв з обов'язковим введенням показника результативності діяльності цієї служби.

Внутрішній контроль у банках, маючи свою специфіку, підлягає окремому правовому регулюванню. В зв'язку з цим, важливою умовою є необхідність жорсткого нормативного закріплення методик проведення перевірок, набору інструментів і процедур через прийняття відповідних нормативних актів.

До цієї ж групи належить проведення обліку та контролю об'єктів, які безпосередньо залежать від повноважень керівників підрозділів певного рівня відповідальності. Розв'язання можливе через встановлення системних засад контролю, розкриття аспектів методології щодо ролі головних елементів контролю – об'єктів контролю, суб'єктів контролю, контрольних дій та методу.

Організаційна – зумовлена побудовою самої служби, її взаємодією з іншими підрозділами банку, наявними повноваженнями, наявністю висококваліфікованих спеціалістів. При побудові служби контролю, на нашу думку, варто брати до уваги такі принципи: координації, планування, мотивації, адаптації.

Система внутрішнього контролю вимагає наявності адекватної і всебічної інформації фінансового, операційного характеру, зовнішньої інформації про події і умови, що впливають на прийняття рішень. Це можливе через формування сучасної інформаційної бази даних.

Висновки. Таким чином, система внутрішнього контролю, будучи найважливішим елементом операційної та управлінської структури банку, має потребу в посиленні її дієвості через подальше вдосконалення нормативно-методичного забезпечення, поряд з обґрунтуванням правил раціональної організації. Це дозволить створити можливості для керівництва банку знижувати з її допомогою бізнес-ризик і готувати надійну звітність.

Література:

1. Базельські принципи ефективного нагляду [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/drn/018.htm – Загол. з екрана.
2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова № 361 від 02. 08. 2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0361500-04> – Загол. з екрана.

3. Основні Показники діяльності банків України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision – Загол. з екрана.

4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7. 12. 00 № 2121-III

5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/t002121.html – Загол. з екрана.

6. Про Національний банк України : Закон України від 20. 05. 1999 № 679-XIV [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_08_21/T990 – Загол. з екрана.

7. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України : Постанова правління НБУ від 20. 03. 1998 № 114 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0548500-98> – Загол. з екрана.